

ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის პოლიტიკური მნიშვნელობა

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარის საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში სამი ძირითადი პრობლემა გამოიკვეთა: 1. ინგლის-საფრანგეთის კოლონიური სავაჭრო მეტოქეობის პრობლემა. 2. რუსეთ-ავსტრია-პრუსიის მეტოქეობა პოლონეთის საკითხებში და რაც ჩვენთვის საინტერესოა, აღმოსავლეთის პრობლემა. ამ დროისათვის რუსეთი მსოფლიო მასშტაბის ერთ-ერთი მძლავრი სახელმწიფო იყო. რუსეთისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა კასპიისა და შავი ზღვის სანაპიროებზე დამკვიდრებას. საამისოდ კი რუსეთს კავკასიაში სტრატეგიული პლაცდარმი და ერთგული მოკავშირე ესაჭიროებოდა. ამასთანავე მას კავკასიაში თავისი პოლიტიკური ინტერესები გააჩნდა (გოგოლაური, 2011: 7).

ჯერ კიდევ 1739 წლის ბელგრადის ზავით, რითაც დასრულდა რუსეთ-ავსტრია-თურქეთის 1735-1739 წლების ომი, რომელიც საერთოდ არ შეესაბამება რუსეთის მიერ ომში იარაღით მოპოვებულ წარმატებას, რუსეთმა ვერ შეძლო გაჭრილიყო შავ ზღვაზე, რაც, თავის მხრივ, ყოველნაირად ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის სასიცოცხლო ინტერესებს.

1768 წელს რუსებსა და თურქებს შორის ომი დაიწყო, რომელიც 1774 წლამდე გაგრძელდა. საომარი ოპერაციები მიმდინარეობდა ორ ფრონტზე -ბალკანეთსა და კავკასიაში (საქართველოში). ჩვენ აქ არ შევუდგებით საბრძოლო ოპერაციების განხილვას, მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ ეს ომი რუსეთის ბრწყინვალე გამარჯვებით დასრულდა.

საზავო ხელშეკრულებას ხელი მოეწერა 1774 წლის 10 ივლისს სოფელ ქუჩუკ-კაინარჯში (დუნაის მარჯვენა ნაპირზე ქ. სილისტრიის ახლოს) თანამედროვე ბულგარეთის ტერიტორიაზე.

ბუქარესტის კონგრესზე საზავო ხელშეკრულების საკითხები რუსეთის მხრიდან წამოაყენა ობრესკოვმა. (დღუჟინინა, 1955:308)

რუსეთის მთავრობა დაინტერესებული იყო, რაც შეიძლება ჩქარა მომხდარიყო ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის ჩქარი რატიფიცირებით, რასაც ქვეყნისათვის დიდი მოგება უნდა მოეტანა. მეორე მხრივ, ამის აუცილებლობას საჭიროებდა რუსეთის

შიდა პოლიტიკური ვითარება: გლეხთა ომი პუგაჩოვის ხელმძღვანელობით ფართოდ გაშლილი იყო; პეტერბურგში ქუნუკ-კაინარჯის ზავის დადებასთან ერთად შეიტყვეს, რომ პუგაჩოვს ყაზანი ალყაში ჰქონდა მოქცეული.

1774 წლის 11 აგვისტოს საზავო ხელშეკრულება ეკატერინე II-ის მიერ უკვე რატიფიცირებულ იქნა.

ხელშეკრულებაში პირველ ადგილზე დაფიქსირებული იყო, რომ ყირიმი ცხადდებოდა თურქეთისაგან დამოუკიდებელ სახანოდ. სულტანს ჩამოერთვა უფლება ყირიმის ხანის დანიშვნა-გადაყენების შესახებ: ხელშეკრულებაში ხაზგასმული იყო, რომ არც რუსეთის საიმპერატორო კარს და არც ოტომანთა პორტას არ ჰქონდა უფლება ჩარეულიყო ყირიმის ხანის პოლიტიკურ თუ სამოქალაქო საქმეებში. დამოუკიდებლობა ეძლეოდათ აგრეთვე შავიზღვისპირეთისა და ყუბანის სტეპებში მცხოვრებ ნოღაელთა მომთაბარე ტომებს (დრუჟინინა, 1955:280).

რაც შეეხება რელიგიურ საკითხს, ყირიმის თათრები რელიგიურად სულტანს ემორჩილებოდნენ. მაგრამ ეს საშიშროება რამდენადმე განეიტრალებული იყო რუსეთის მხრიდან ახალი ტერიტორიული შენაძენის გამო, რომელსაც დიდი პოლიტიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. აქ წინა პლანზე იდგა ქერჩის, ენიკალისა და კინბურნის შეერთება, რითაც რუსეთს საშუალება ჰქონდა კონტროლი დაემყარებინა მთლიანად ყირიმის სახანოზე (დრუჟინინა, 1955:281).

ამგვარად, თუ თურქეთი გამოიყენებდა პოლიტიკური თვალსაზრისით რელიგიურ გავლენას ყირიმის თათრებზე, მაშინ რუსეთს საშუალება ექნებოდა დაპირისპირებოდა ამ გავლენას. ამის საშუალება პირველ რიგში იყო ყირიმის ციხესიმაგრეები, მეორე მხრივ, ახალი სახელმწიფო საზღვრები. ყირიმი სამი მხრიდან რუსული ტერიტორიებით იყო შემოფარგლული.

ყველა ეს პოლიტიკური, სტრატეგიული და ეკონომიკური მომენტები ხელს უწყობდა და გზას უხსნიდა რუსეთის საგარეო ვაჭრობის პერსპექტივებს.

საზავო ხელშეკრულების მე-11 და მე-12 პარაგრაფი ეხებოდა საზღვაო მიმოსვლასა და ვაჭრობას. ამ საკითხში რუსეთის ხელისუფლებამ შედარებით ნაკლები მიიღო, ვიდრე იგი ითხოვდა თავდაპირველ პროექტში.

მე-11 პარაგრაფის თანახმად, რუსულმა სავაჭრო გემებმა შავი ზღვიდან სრუტეების გავლით ხმელთაშუა ზღვაში ვაჭრობის უფლება მოიპოვეს, განსაზღვრული იყო გემების მოცულობა და მასზე რამდენიმე ქვემეხის არსებობა.

რაც შეეხება სამხედრო დანიშნულების გემებს, მათ არ ჰქონდათ სრუტეების გავლით მოძრაობის საშუალება (მოგვიანებით ეს შეიცვალა 1783 წლის რუსეთ-თურქეთის სავაჭრო ხელშეკრულების შედეგად). ხმელთაშუა ზღვაში რუსულ ხომალდებს საშუალება ჰქონდათ, თავისუფლად ეცურათ კონსტანტინოპოლზე და მისდგომოდნენ თურქეთის ნაპირებს (დრუჟინინა, 1955:288).

მე-12 პარაგრაფი წარმოადგენდა ბუქარესტის პროექტის 25-ე პარაგრაფს, რომელიც მიიღეს ობრესკოვის ინიციატივით. ამ პარაგრაფში ლაპარაკი იყო, რომ სავაჭრო ხელშეკრულება დადებულიყო აფრიკის თურქულ კოლონიებთან (ტრიპოლი, ტუნისი, ალჟირი), სადაც, ძირითადად, მოქმედებდნენ ზღვის მეკობრეები. თურქეთი ვაღდებულებას ღებულობდა ასეთი ხელშეკრულების დადების შემთხვევაში გარანტიის ფუნქცია კისრა.

მიუხედავად ზემოაღნიშნული მუხლების შესწორებისა, უნდა ითქვას, რომ იგი ბელგრადის ზავთან მიმართებით რუსეთისათვის საკმაოდ მისაღები და წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო (BC3, 1950:415).

თურქეთი ვაღდებულებას იღებდა გადაეხადა რუსეთისათვის კონტრიბუციის სახით 4 მლნ. რუსული რუბლი.

რუსებმა დიდ წარმატებას მიაღწიეს ჩრდილო კავკასიის ტერიტორიის შემოერთების საქმეში. ხელშეკრულების 21-ე მუხლის თანახმად, რუსეთის ხელში გადადიოდა დიდი და მცირე ყაზარდო. ამის წყალობით ძნელდებოდა თურქეთის აგენტურის მოქმედება ჩრდილო კავკასიაში, რაც ხელს უწყობდა სამხრეთ ოსეთის საზღვრების უსაფრთხოებას. ყაზარდოს ხელში ჩაგდება რუსეთმა შეიერთა ოსეთიც, რომელიც ყაზარდოს მფლობელობაში შედიოდა. ამით რუსეთი უშუალოდ გაუმეზობლდა საქართველოს (დრუჟინინა, 1955:286).

ხელშეკრულების 25-ე პარაგრაფის თანახმად, თურქეთი ვაღდებულებას იღებდა გაეთავისუფლებინა ყველა სამხედრო თუ სამოქალაქო ტყვე გამოსყიდვის გარეშე (დრუჟინინა, 1955:304)

ხელშეკრულებაში, რაც ჩვენთვის საინტერესოა, საგანგებო ადგილი აქვს დათმობილი თურქეთის უღელქვეშ მყოფი ქრისტიანი ხალხების ურთიერთობას რუსეთთან, რომელსაც ხანგრძლივი ისტორია ჰქონდა.

მე-16 პარაგრაფი ეხებოდა დუნაის სამთავრობებს, მოლდავეთსა და ვალახეთს. მართალია, ისინი რჩებოდნენ თურქეთის მფლობელობაში, მაგრამ მათ აღუდგათ ავტონომიის სტატუსი და მათი გარანტი გახდა რუსეთი (დრუჟინინა, 1955:3).

ხელშეკრულების 29-ე მუხლი დასავლეთ საქართველოს ეხებოდა. ტრაქტატის პირველი არტიკულის თანახმად, პორტა ვალდებული იქნებოდა იღებდა: სრული ამნისტია გამოეცხადებინა ყველა იმათთვის, რომელთაც ის ამ ომის დროს ამ მხარეში შეურაცხყო. ბრწყინვალე პორტა საზეიმოდ და სამუდამოდ ამბობს უარს ხარკად ჭაბუკებისა და ქალიშვილების მოთხოვნაზე. არავითარ შემთხვევაში არ შეავიწროვებს ქართველთა სარწმუნოებას, მონასტრებსა და ეკლესიებს, არ შეუშლის ხელს ძველი ეკლესიებისა და მონასტრების შეკეთებას. რუსეთი თურქეთს, მართალია, უთმობდა იმერეთის ციხეებს, მაგრამ თურქეთის „უფლებები“ დასავლეთ საქართველოს მიწებზე ყოველთვის შეიძლებოდა გადასინჯულიყო (ნარკვევები, 1973:662-663).

ქუჩუკ-კაინარჯის ზავმა მნიშვნელოვნად შეამსუბუქა კავკასიელი და ბალკანელი ხალხების მდგომარეობა, რომელსაც არ შეიძლებოდა სიმპატიით არ განეწყო ეს ხალხები რუსეთისადმი.

ამრიგად, ქუჩუკ-კაინარჯის ხელშეკრულებით, რუსეთ-საქართველოს მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში რუსეთმა პირველად დააფიქსირა თავისი დამოკიდებულება საქართველოს მიმართ და მოიპოვა მის საქმეებში ჩარევის უფლება. ამასთანავე, რუსეთი უშუალოდ გაუმეზობლდა საქართველოს. ამ ზავით რუსეთმა განიმტკიცა სამხედრო-სტრატეგიული პოზიციები ბალკანეთზე, ყირიმსა და კავკასიაზე. მართალია, რუსეთის ამ წარმატებით ზემოაღნიშნული ხალხები თავისუფლდებოდნენ თურქეთის ბატონობისაგან, მაგრამ ისინი უფრო ძლიერი დამპყრობლის, რუსეთის იმპერიის მარწუხებში ექცეოდნენ.

ლიტერატურა:

გოგოლაური, 2011 - გოგოლაური, რ. სამცხე-ჯავახეთი XVIII ს-ის უკანასკნელ მესამედში, თბ., 2011.

დრუჟინინა, 1955 - Дружинина Е. Кучук-Каинарджский мир, М., 1955.

ნარკვევები, 1973 – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ IV, თბ., 1973.

მაჭარაძე, 1957 - ვ. მაჭარაძე, ასპინძის ბრძოლა, თბ., 1957.

БСЭ, 1950. БСЭ, Т. 4. М., 1950.

БСЭ, 1953. БСЭ, Т. 24. М., 1953.

Roman Gogolauri

POLITICAL IMPORTANCE OF KUCHUK –KAINARJI TREATY

Summary

Kuchuk –Kainarji Treaty was a new step in the history of Russia and Georgia. With this treaty Russia fixed its relationship towards Georgia and gained the right to interfere in its cases. Besides, Russia became Georgia's neighbour. With this treaty Russia also confirmed its military-strategic positions in Balkan, Crimea and Caucasus. It is the truth that people living in these countries became free from Turkey's domination but at the same time they were trapped in the grip of much stronger conqueror-. Russia.